

ՆՇԽԱՐՔ ՏԱՐՈՆՈՅ

Սրբոց Յակոբեանց Տպարանէն վերջերս լոյս տեսաւ հատոր մը՝ «Յուցակ Զեռագրաց Մշոյ Ս. Առաքելոց-Քարգմանչաց Վանքի եւ Շրջակայից» տիտղոսով, որ, ձեռագրաց ցուցակներէ տարբեր՝ նկարագրութիւնն է Մեծ եղեռնի ընթացքին անհետացած ձեռագիրներու: Հատորը բաղկացած է երկու մասէ, որուն երկրորդը՝ Մուշ քաղաքի եւ շրջակայքի ձեռագիրներէն 159 հատը նկարագրող, առնուած է Մուշի Առաջնորդարանի նախկին քարտուղար Նազարէր Պ. Մարտիրոսեանի «Նշխարք Տարօնոյ» ամսիպ աշխատութենէն: Ան, գրուած 1914-ին եւ ներկայացուած Պոլսոյ Իզմիրեան Գրական Մրցանակի Բանձնաժողովին եւ 1922 թուահամարը կրող, փորձ մըն էր նկարագրելու Մուշ քաղաքը եւ Մշոյ դաշտի գիւղերն ու վանքերը, չմոռնալով նաեւ ժողովրդային հէքեարները, առակները, ասուրիւններն ու քարքառը: Աշխատութեան ձեռագիրը երեք տետրակներէն առաջին երկուքը կը փորձեն տեղագրական մասը՝ որ, պէտք է խոստովանել, անյաջող է. եւ սակայն միւս կողմէ կը նկարագրուին գիւղերու եւ վանքերու մէջ գտնուող 159 ձեռագիրներ, որոնց մէկ մեծ մասին գոյութիւն ունեցած ըլլալն իսկ այնպէս անձամբ պիտի մնար: Միաժամանակ, ձեռագիրներուն հետ՝ Մարտիրոսեան գրի առած է եկեղեցի-վանքերու արձանագրութիւնները, սկիւններու, քաղերու, խաչքարերու եւ տապանաքարերու յիշատակարանները եւ այս ձեւով փրկած շատ արժէքաւոր փշրանք մը այն անհուն զանձէն՝ որ Մուշի նման հայահոծ շրջանի մը Հայութեան կը պատկանէր, իբրեւ ապրող փաստ մեր ցեղի բարձր քաղաքակրթութեան եւ ստեղծած մշակոյթին: Այսօր, աւելի քան յիսուն տարիներ ետք, երբ հրատարակութեան կը տրուին հոս այդ արձանագրութիւնները, անոնց մեծամասնութիւնը ա'լ գոյութիւն չունի ապահովաբար, շնորհիւ «շինարար» այն բազուկին՝ որ եկեղեցիներու կարուղիկներուն ընդանօր ուղղել գիտէ միայն ու հրաշարուեստ խաչարձաններ տապալել: Տարիներուն հետ որքան կը նուազի ցաւը մարդկային մեր ահաւոր անցիտումին, նոյն համեմատութեամբ կը կրկնապատկուի ու կը քառապատկուի կսկիծը անփոխարինելի այն կորուստին՝ որ իբրեւ երգ, աւանդութիւն, անգիր զրոյց, ու իբրեւ խաչքար, ձեռագիր, եկեղեցի, վանք ու մատուռ՝ կը կազմէր մեր ժողովուրդին դարերու վրայ բարձրացուցած Հայ կեանքն ու Հայ Ոգին: Հիմա ա'լ չկան այդ բոլորը հո'ն, Մուշի բերրի դաշտին մէջ եւ Սասունի մաքրամաքուր սարերուն վրայ, վառայ յոռի տփերուն եւ Անուպատներու ամայի ու տաք պարիսպներէն ներս:

Հետագայ էջերուն մէջ հրատարակուող 131 արձանագրութիւն-յիշատակարանները փոքր խիւն մը կը ներկայացնեն այն մեծ ու ընդարձակ եւ հրաշագոյն խճանկարին՝ որ Հայ Մշակոյթը է իր քաղմտեսական նուաճումներով, եւ որ այժմ արիւնքներով ու կտոր-կտոր եղած կը տարածուի բշտամի ոտքերու տակ: Յարմար դատեցինք զանոնք սպագրել «Սիւնք»ի մէջ, փրկած ըլլալու մտահոգութեամբ քանի մը փշրանք Տարօնի հարուստ մեր ժառանգութենէն: Արձանագրութիւններու այս հաւաքումէն ետք հետզհետէ պիտի հրատարակենք դարձեալ Մարտիրոսեանի կողմէ Մուշի բարբառով գրի առնուած վեց հէքեար եւ ժողովրդական երգերու ու խաղերու զանազան նմուշներ:

ՄՈՒՇ ՔԱՂԱՔԻ ՎԵՐԻ ԹԱՂ

1

ԴՐԱԿԱԼ

Շինուած է գեղաբանդակ եփեմոս փայտէ. իր յիշատակարանը. «Ի թփին ՌԼԲ (1032+551=1583), կազմեցաւ գրկակալ Ս. Յարութեան Տ. Ստեփաննոս»:

ԾԱՆՈԹ. Կը գտնուէր նոյն քաղի Ս. Յարութիւն եկեղեցին:

2

ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ

Եկեղեցւոյ կլորակի ետեւ գտնուած տապանի վրայ. «Տապան Տ. Պարտամի աւագ քահանայի Տ. Ստեփաննոսեան յամի Տեառն 1700»:

3

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Եկեղեցւոյ դրնդեկի վրայ եղած արձանագրութիւնը. «Կ. Բ. — Ալ. Եկեղեցին անմամբ Ս. Փրկչին մինչ ի դալուստ տն. տն. կրկին ասէ Քօջա Հօթան մեծ իշխանին և Տնօղաց Մղտսի Գաղպարին և Շամխաթունին և Կոզակցուն Ջամբուլին, որդի Քօջա Մելքոնի Մհակին, Սր. Յարութեան շինեցին Զ. սրն, նորոգեցին բազում աշխատեցանիւք և իւր ժողովրդեան Քրիստոս Աստուած ողորմի ասէք ամէն: Թփին ՌՃԾԲ (1152+551=1703)»:

4

ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ

Ուրիշ տապանաքար մը եկեղեցւոյ աջակողմեան դասին մէջ. «Տ. Յովհաննէս քահանայ. Տ. Պարտամի յամի Տեառն 1721»:

5

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Տանարի արեւելեան կողմ՝ դուրս, ձախ պատի վրայ. «Շինեցաւ սուրբ Եկեղեցին ձեռամբ մահտեսի Յովհաննէս և Ասաջնորդութեան Ս. Կարապետի Տեառն Մինաս վարդապետին և աշխատանօք նոյն Եկեղեցւոյ Համայնից ժողովրդոց. ՌՃԶ (1180+551=1731) թփին. որք Հանդիպիք տուք զողորմին»:

6

ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ

Մարմարիւն տապանաքար՝ որ կը գտնուի խորանի պատի մէջ՝ առաջակողմ. «Այս է տապան Ս. աւագ Էրէջ Տէր Պարտամին և Կողակիցն Ասլի Քանին, որ փոխեցան առ տէր Աստուած. որք Հանդիպիք այս Ստադիս (տապանին) յիշեցէք ի Քրիստոս և Աստուած ողորմի ասացէք վասն մերոյս ՌՄԼԴ (1234+551=1785) կանդնեցաւ այս սուրբ խաչս և տապանս ձեռամբ Տէր Պարտամի որդի մահտեսի Հիզաթին»:

ՄՈՒՇ ՔԱՂԱՔԻ ԶՈՐՈՅԻ ԹԱՂ

7

ԽԱԶԱՐԶԱՆ

Կեդրոնի սեղանի խաչքարի յիշատակարան. «*Խաչա կանդնեցաւ բարեխառ վասն Ստեփաննոս եպիսկոպոսի թվին Հայոց ԶԽԴ (744+551=1295)*»:

ՆԱՆՕԹ. Կը գտնուէր նոյն քաղի Ս. Աստուածածին եկեղեցին:

8

ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ

Գերեզմանատան փուտ քարի մը վրայ, որ կը գտնուի եկեղեցւոյ հարաւային կողմ. «*Այս է տապան Սահակ Բագրիչեցի սարկաւային, որ բարեմահաւմբ փոխեցաւ ի Տէր, յիշեցէք... ամէն. թվին տաճարի ՌՃԽԵ (1145+551=1696)*»:

9

ԱՐԶԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Արծաքեայ խաչի մը արձանագրութիւնը, որ կը գտնուէր Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ. «*Յիշատակ է Տէր Յովհաննէսի կողակից Գարանին ի զուտ Մշու Սուրբ Աստուածածին. թվին ՌՃԾ (1150+551=1701)*»:

10

ԳՐԱԿԱԼ

«*Յիշատակ է Խաղարի որդի Մանուկին, թվին ՌՄԾԲ (1252+551=1803)*»:

ՆԱՆՕԹ. Կը գտնուէր նոյն քաղի Ս. Աստուածածին եկեղեցին:

11

ԱՐԶԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Եկեղեցւոյ դուրսի երկաքեայ դրան վրայ. «*Յիշատակ է զուտ Ղաղարի որդի Խումաչին թվին ՌՄԿ (1260+551=1811)*»:

ՄՈՒՇ ՔԱՂԱՔԻ ԲՐՏԻ ԹԱՂ

12

ԱՐԶԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Սեղանի վեմքարի վրայ. «*Ի ՇԶ (580+551=1131) թվականին կանդնեցաւ Սուրբ Նշանս ի բարեխառութիւն Գնդկայ ի ձեռն յիշատակ ...ցի, զամա...կան որդեաց Գրիգորի, Յովհաննէսի, եւ Սեմ... որք կարդայք Թողութիւն Հայցեցէք*»:

ՆԱՆՕԹ. Այս, ինչպէս եւ յաջորդ քիւ 13, 14, 15, 16, 17, 18-ը կը գտնուէին նոյն քաղի Ս. Սարգիս եկեղեցին:

13

ԽԱՉԻՍ

Սեղանի, անապատի պատին մէջ կը գտնուի. «Մաշո Բարեխառն-
թիւն, Թուրքիան եւ ծնունդի իւրաց, որք կանգնեցին, մեղաց թողութիւն
ինդրեցէք յԱստուծոյ Թախն Զի (720+551=1271)»:

14

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Թուեմէ երկու կերպերով պատուանդաններուն վրայ. «Յիշատակ է
Շահնկանց Մոյսէսին, կողակցին Շահնաթին որդւոյն Մնացականին ի դուռն
Ս. Սարգիս Թվին ՌՃԶԵ (1185+551=1736)»:

15

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Թուեմէ քահի վրայ. «Յիշատակ է Ջահ Բաղիւնցի մահտեսի Մայիստի
որդի Սաֆարին եւ տիրացու Մարկոսին եւ հօրն Յակոբին ի դուռն Մշու
Սուրբ Սարգիս Թվին ՌՃՂԷ (1197+551=1748)»:

16

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Թուեմէ երկու խոշոր աշտանակներու վրայ. «Յիշատակ է այս Զամար-
թանի որդի Ապարմբէին ի դուռն Սուրբ Կարապետին 1768»:

17

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Երկրորդ աշտանակի վրայ. «Յիշատակ է եփրանոսին ի դուռն Մշու
Սուրբ Սարգիս Եկեղեցի Թվին ՌՄԽԴ (1244+551=1795)»:

18

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Եկեղեցւոյ քակատ գրաստ. «Վերստին նորոգեցաւ Սուրբ Սարգիս
տաճար յիշատակ Մանուկին ՌՄԶ (1280+551=1831) Թվին»:

ՄՈՒՇ ՔԱՂԱՔԻ ԶԻԿՐԱՇԷՆ ԹԱՂ

19

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Եկեղեցւոյ դրան քակատը. «Մաշո Բարեխառն է Շահն-Նազարին ՌՀ
(1070+551=1621) Թվականին եւ ... որդին. չինեցաւ սուրբ Աստուածածին
ձեռամբ Մէլիք-Շահնազարին»:

ԾԱՆՈԹ. Այս եւ յաջորդ բիւ 20 եւ 21-ը կը գտնուին նոյն բաղի Սուրբ Կիրակոս
եկեղեցին:

20

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Նորոգութեան րուական. «Շինեցաւ սուրբ եկեղեցիս կարողութեամբ Աստուծոյ ձեռամբ եղբարց Պօղոսի որդի Ալեքսին, Մկրտչին եւ եղբարց Խաչատուրին, Աւետարին, Ասլանին, Յակոբին Աստուած ողորմի նոցա ի թվին ՌՄԿԴ (1264+551=1815)»:

21

ԳՐԱԿԱԼ

«Յիշատակ է Ղազարի որդի Մանուկին ի դուռն Սուրբ Կիրակոսին թվին ՌՄՀ (1270+551=1821)»:

ՄՈՒՇ. ՍՈՒՐԲ ԿԱՐԱՊԵՏ ՎԱՆԲ

22

ԽԱԶՔԱՐ

Գերեզմանատան արեւելեան պատի վրայ. «Կանգնեցաւ խաչս փրկութիւն սարկաւաղին ... եւս աւրն տեղ...ին ՊՂԶ (896+551=1447) եւ ծնողացն»:

23

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Սուրբ Ստեփաննոսի դրան վրայ. «Շինեցաւ թվին Հայոց ԶՀԷ (975+551=1526) ձեռամբ Ղիկո (Ղունկիանոս) արեղի»:

24

ԽԱԶՔԱՐ

Վարդապետաց սենեակներուն առջեւ. «Թվին ՌԺԲ (1012+551=1563) կանգնեցաւ խաչս ի փրկութիւն հոգւոցն Տէր Մելքիսեթ եպիսկոպոսին տէր Ներսէսին եւ ծնաւդաց մերոյ ամէն»: Այս խաչքարի համար կ'ըսենք թէ Տրդատն է բերքի, մօտակայ լեռներէն ուսի վրայ դնելով:

25

ԽԱԶՔԱՐ

Աւագ սեղանին առջեւ. «Ի թվին ՌՃԺԳ (1113+551=1664) եւս Արիտակէտ ... նորոգեցի զսուրբ Ստեփաննոսի քումբէթ եւ զսաղ, այլ եւ զսաղ սրբոյ Կարապետին, զպարխապն չբեղապատ եւ զաղբիւրն րարեհամ եւ երկաթապատ զոնով եւ տնտեստուն խցիկներով եւ զտեղ խոտաճարակ հցնաւորաց հոյակապ եկեղեցին, յիշատակ ի Քրիստոս Աստուած»:

26

ԽԱԶՔԱՐ

Գերեզմանատան սեղանին առաջ եղող մարմարեայ երեք խաչքարեր.

ա.

«Ով քառաթեւ նշան փրկչին
Բարեխօսեա վասն Յովհաննէս վարդապետին,
Աստուածարան փաղեան որ պատրիարք է Բիւզանդին,
Լեր օղնական յօրն ահեղին,
Որք բնթեոնուք տուք զողորմին,
Թ՛վին ՌճԳԷ (1167+551=1718)»:

բ.

Յաղթող նշան կենարարին
..... փրկչին,
Բարեխօսեա յօրն ահեղին,
Առաջնորդութեամբ Մկրտչին,
Վասն Արքաճամ պետիւ չնչին,
Լուսաւորեալ լուսով քոյին
Եւ տեսութեան Աստուածային
Արժան տոնել զմեզ, խեղճ հողի,
Որք հանդիպիք թ՛վին ՌճԳԷ (1167+551=1718)»:

գ.

«Կանգնեցաւ խաչս բարեխօս առ Աստուած վասն Արծկեցի ծերունի
Հայր Ներսէս վարդապետին, և իւր ծնողացն նոցին. յիշեցէք և Աստուած
ողորմի ասէք. թ՛վին ՌճԳԷ (1167+551=1718)»:

27

ԽԱՉՔԱՐ

Աւագ սեղանին առջեւ. «Կանգնեցաւ խաչս բարեխօս առ Աստուած
վասն փրկութեան հոգւոյս, մեղաց թողութիւն, և Արքաճամ վարդապետն,
սպասաւոր Սրբոյ Կարապետին, ծնողաց Տ. Սարգսին»:

28

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գերեզմանատան գմբէթի դուրսի կողմ՝ արեւելեան դիէն. «Վերստին
նորսկեցաւ Սրբոյ Կարապետիւ զուժպէթս աշխատասիրութեամբ Պոլսեցի
առաջնորդ Յակոբ եպիսկոպոսին և արդեամբ մասամբ իւր ուրիշին պապա-
կան մահաւոր Կարապետին վասն կենդանեաց և ննջեցելոց, ի թ՛վին
ՌՄԻԸ-ին (1228+551=1779)»:

29

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ժամատան դրան վերեւ. «Յիշատակ է դուժպէթս Կարենցի մահաւոր
Սահակին և իւր ծնողաց, հօրն Վարդանին, մօրն Կիւնէղի և կողակցւոյն
Իսկուհւոյն և սրբւոյն մահաւոր Կարապետին, Յակոբին ՌՄԼԵ (1235+551
=1786)»:

30

ԽԱՉՔԱՐ

Ս. Ստեփանոսի սեղանին առջեւ՝ արեւմտեան դիէն. «Յիշատակ է օտաւ

Բալուէցի յառաջնորդի, Գրիգոր արքեպիսկոպոսի, Թփիս ՌՄԽԴ-ին (1244 + 551 = 1795)» :

31

ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ

Գերեզմանաբարի մը վրայ որ կը գտնուի տաճարին ետեւ՝ առերեք Մամբրէ եպիսկոպոսի խաչաքարին.

«Այս դամբարան մարմնոյ տեղի,
Տեառն Յակոբայ արհայ գիտի.
Սրբոյ դահիս առաջնորդի,
Սա էր տեղեաւ Սամաթեցի
Եւ աշակերտ պատրիարք Զաքարիայ վարդապետի,
Զորեքտասան տմս տունս հովուեալ
Եւ զբազում պարտս մճարեալ,
Որ սուրբ տանս վրայ դիզեալ,
Յոր գնեաց բանաս, մատն ի կապանաց,
Զերծեալն ի բայց սրբոյ տեղիս չհասանի,
Ինչ Սահակայ ձորակ մտեալ ի նենդողաց
..... սրբաւոյ մարմնով լեալ
..... կակծալի մահուամբն մեռեալ,
Կոծով մեծաւ ի յատտ բերեալ,
Ի գերեզման մահու եղեալ,
Հանդիպողացդ իւրոյ չիրմի,
Հայցէ ի ձէնջ աղերսովի,
Ասել հօգւոյն զողորմի:
Թփիս ՌՄԴ Զին (1256 + 551 = 1807) Մայիս Է-ին» :

32

ԽԱԶՔԱՐ

Գերեզմանատան սեղանին առջեւ. «Կանգնեցաւ սուրբ խաչս բարեխօս
առ Աստուած վասն Զաքարիայ վարդապետին եւ իւր ծնողաց նոցին, յիշեցէ
Եւ Աստուած ողորմի ասէք Թփիս ՌՄԿԷ (1267 + 551 = 1818)» :

33

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Տաճարին հարաւային պատի դուրսի կողմը կայ գրուած. «Թփիս
ՌՄ ՀԷ (1278 + 551 = 1829) սուրբ Կարապետ թայնեցին» :

34

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գերեզմանատան գեղաբանդակ եւ սատափեայ բանուած դրան վրայ.

(Աջ փեղի) «Թաւշան Յոհաննէս որդի Յակոբու քաջ քանդակադործ
որ ի Պէկ Օղլու» :

(Ձախ փեղի) «Վասն եղբոր հօգւոյն պարոն Թորոսին չինեաց յիշատակ
ի Հայոց Թփիս ՌՄԶԷ (1282 + 551 = 1833)» :

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

35

Գերեզմանատան ոսկեգոծ եւ գեղափանդակ խաչվառներուն վրայ.
(Զախակողմեան)

«Կանդնեալ հառուցաւ խաչակալս պանծալի
Յաւուր տեառութեան քաջ հովուապետի,
Տեառն Յարութիւն եղեսացի եւ սրբազան արհիեպիսկոպոսի,
Որոյ փոխանորդ Զաքարիայ քրտնաջան արի մեծ վարդապետի,
Վանեցի Նիկիդոս կերտողոյս եւ ընդ երէց եղբոր իւրում Սարգսի
1839» :

(Աջակողմեան)

«Մաղկեալ փթթեցայ յերանդ գեղադարդ,
Աղնիւ քանդուածովք, ոսկեղոծ դուարթ,
Տես դու զիմ չքնաղ զերեսս փայլակ,
Յիշեալ միշտ զնա ոյր եմ յիշատակ
Սրբոյ աթոռոյս նախկին քաջ հովիւ Պետրոս սրբազան եպիսկոպոսի որդի-
ւոյ կուրանցւոյ Տ. Կիրակոսի, իսկ արդեամբ յայս խորան շինեցաւ» :

36

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. Ստեփանոսի ոսկեգոծ եւ գեղափանդակ աջակողմեան եւ ձախակողմեան խաչվառներուն վրայ.

«Սա գեղաշքեղ ոսկեղոծ պանծալի,
Նման լուսաճեմ երկնից խորանի,
Որպէս ոսկերողրոջ երկրորդ ի մէջն շինուածի,
Որ բաշխէ ճաճանչ մերձակայ իւրոյ տեսողի,
Ճեմէ ցնծայ ի գեղ լուսափայլ, քան զերկուս խաչկալս փառօք գովելի,
Զքնաղ շինուածս քանդակագործս զարդարի,
Յամենայնի յոյժ շքեղադարդ, յոյժ եւ յոյժ տենչալի:
Որոյ արդեամբք տեսարն Պետրոսի
Աստուածարեալ արքեպիսկոպոսի
Բարեւէր որդւոյ Տէր Կիրակոսի՝
Դիտի սուրբ զահիս, որ էր Կուրեֆցի,
Հաղար ութ հարիւր յամ ազատութեան,
Յոր քառասներկու յարեալ թուական:
Ի ձեռն Վանցի Սարգսի եւ Նիկիդայոսի փառս Աստուծոյ հօր ամենակալ» :

37

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Յորեմի ամբարի դրան վրայ.

«Համարս ցորենոյ եմ եւ գեղեցիկ,
Ով հոգարարձու մի՛ կար հանդարտիկ.
Լից յամարայնի զիս մինչ յիմ բերան,
Զի ձմերայն ննջեսցի քաղցրիկ:
1851 Սեպտ. 21» :

ՄՈՒՇ. ԵՂՐԴՈՒՏԻ Ս. ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՎԱՆՔ

38

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Արծուաբեր Ս. Նշանի վրայ. «Կողմեցաւ խաչս ի թփին Ջե (905+551=1456) ի Հայրապետութեան Տ. Յովհաննէս Եպիսկոպոսին, ձեռամբ Աշրաֆին»:

39

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. Յովհաննու վանուց գերեզմանատան եփեմոսէ դրան վրայ. «Շինեցաւ զուսս Սուրբ Յովհաննէսին ի թուին Հայոց Ջի (920+551=1471) ձեռամբ...»:

Ափսոս որ մէկ փեղկէն կտոր մը կտրեր են: Թէեւ ուշադրութիւն դարձում չէ այս դրան վրայ, բայց բաւականին արժէք ունի. վրան կան փանդակում գեղեցիկ ծաղիկներ:

40

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ժամատան սեան վրայ.

«Ջշինադ ժամատան Գրիգոր վարդապետն ամենայն միաբանաւք և Լերկոյ, որք Երախտիք ունին ի սմայ յիշեցէք ի Քրիստոս և Աստուած ողորմի ասացէք, թփին Ջկ (960+551=1511) շինեցաւ»:

41

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Արծաբեայ խաչի մը վրայ. «Յիշատակ է սուրբ խաչս ի Համարէն ժողովրդեան ի զուսն սուրբ Աստուածածնայ Մաֆարդին. թփին Ռճի (1120+551=1671)»:

42

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Լաբի վրայ գծում պատկերի մը ներքեւ (որ կը ներկայացնէ տասներկու առաքելները). «Յիշատակ է պատկերս Խորենացի Խոշկանց մահտեաի Մարգարին և իւր ծնադացն Հոգւոյն. ի զուսն Մշու Սուրբ Յովհաննու վանուց. թփին ՌՄ (1200+551=1751) Մայիս Ե.ին»:

43

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Խաչի մը վրայ. «Յիշատակ է սուրբ խաչս Օփանէս վարդապետի, ի զուսն Մշու Սուրբ Յովաննէսայ, թփին ՌՄԺԺ (1219+551=1770) Մարտի Ժ օրն»:

44

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գաւազանի մը վրայ. «Յիշատակ է զաւազանս ի դուն Մշու Սուրբ Յովհաննէսա ձեռամբ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի. թվին ՌՄԼԲ (1232+551=1783)»:

45

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Սուրբ Աստուածածնայ գմբէքի արեւմտեան կողմ. «Ողորմութեամբ Աստուծոյ շինեցաւ կաթողիկէս ձեռամբ Խանամերսի Մկրտիչ վարդապետին, թվին ՌՄԾԸ (1258+551=1809)»:

Իսկ Սուրբ Ստեփաննոս տաճարի հիւսիսային կողմ. «Խաչս յիշատակ է Յոհաննէս, որ ետ ծ. ոչխար ի տուն Սրբոյ Յովաննէսին, ծնողացս Սարգսին եւ Մարիամին»:

46

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ջանգակատան արեւելեան կողմ, նախ խաչի մը վրայ. «Այլադին, Սալվարին խաչս բարեխօս է առ Աստուած վասն Գլաղաճցի Մկրտիչ վարդապետի. թվին ՌՄՀԵ (1275+551=1826)»:

Իիչ մը գառ յիշեալ խաչէն. «Շնորհիւ եւ ողորմութեամբ ամենապարին Աստուծոյ, կամեցողութեամբ եւ յաջողութեամբ նորին, ի հիմանէ շինեցաւ սուրբ զանգակատան զուժրեթը ի խորանիւ հանդերձ, բոլոր եւ համայն արդեամբք եւ ծախիւք փառելու խալիֆայ Պողոսի, յիշատակ իւր հոգւոյն եւ իւր նախկին հարցն Տ. Գրիգորին, Տ. Խաչատուրին եւ Տ. Մարգարին եւ Միքայէլին եւ իւր հօրն Գասպարին եւ մօրն Մթխալին, եւ եղբորն Ղազարին եւ նորին սրբւոյն Քաչօնի եւ իւր կողակից Ալթունին եւ իւր որդի Խաչատուրին եւ Թովմասին եւ Թոռանց Գոնայի եւ այլ իւր համայն հին եւ նոր սեփականացն եւ ննջեցելոցն. ձեռամբ մեծաջանիւք եւ աշխատութեամբ առաջնորդ Ղադար վարդապետի, նաեւ բոլոր վարդապետ եղբայրներս եւ միարանացս. ժողով ... այս գիւղօրէից կրկով ըզբար, եւ այլ համայն ազգաւ հայոց. արդ որք ընթեռնութիւն միով հայր մեղայիս յիշեալիք զվերոյգրեւեալն ... կատարեցաւ զանգատանս զուժրեթը վասն ամենասուրբ երրորդութեան, թվին ՌՄՀԵ (1277+551=1828)»:

Ուրիշ խաչի մը վրայ. «Խաչս բարեխօս է առ Աստուած վասն Տէր Գէորգին, Տէր Օհանին, մահաւոր Անանիային, կողակցին՝ Անային թվին ՌՄՀԵ (1275+551=1826)»:

Հասաբեց՝ Ն. Պ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

(Շար. 1)